

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ - (Bioetica e) Chiesa ortodossa

Λήμμα στην *Enciclopedia di Bioetica e Scienza giuridica*

- I. **Γενική τοποθέτηση** 1. Βιοηθικοί προβληματισμοί 2. Αναγκαιότητα και δυσκολίες ενός διαλόγου
- II. **Θεολογικές προϋποθέσεις** 1. Θεολογική προσέγγιση: Αρχές ορθόδοξης ανθρωπολογίας 2. Η αντίληψη της Εκκλησίας για την υγεία και την αρρώστια 3. Θεολογικές θεωρήσεις και σύγχρονος άνθρωπος
- III. **Βιοηθικές ένασχολήσεις στις Όρθόδοξες Εκκλησίες**
- IV. **Τοποθετήσεις σε συγκεκριμένα ζητήματα** 1. Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή 2. Θεραπευτικές παρεμβάσεις 3. Ανάπτυξη ιστών και οργάνων 4. Ευθανασία 5. Μεταμοσχεύσεις
- V. **Προοπτικές**

I. Γενική τοποθέτηση

1. Βιοηθικοί προβληματισμοί

Γνωρίζουμε, ότι τα τελευταία χρόνια, με την πρόοδο της επιστημονικής έρευνας σε θέματα γενετικών χειρισμών, σε καινοτομίες που άφορουν στην αναπαραγωγή του ανθρώπου καθώς και στην παράταση της ζωής, έχουν δημιουργηθεί τεράστια ηθικά προβλήματα, τά όποια απαιτούν τον έξ ύπαρξης επαναπροσδιορισμό των πλαισίων μιās ιατρικής ήθικης και δεοντολογίας. Τόσο στον επιστημονικό κόσμο όσο και στον χώρο των χριστιανικών Εκκλησιών και των θρησκευιών γενικότερα έπιχειρείται ή χάραξη κατευθύνσεων, οί όποίες θά είναι δυνατόν νά βοηθήσουν στην απάντηση των έγειρομένων έρωτημάτων και στην επίλυση συγκεκριμένων πρακτικών αίτημάτων. Τό χώρο αυτό καλείται νά ύπηρετήσει ή αποκαλούμενη Βιοηθική, ή όποία και θα αντιμετώπισει τίς συνέπειες της αποκαλούμενης Βιολογικής Έπανάστασης.¹

Ίσως, ή αρχή της βιολογικής επανάστασεως νά έγινε τότε, όταν ή ανόργανη ύλη μετατράπηκε σε οργανική και παρουσιάστηκαν οί πρώτοι ζώντες οργανισμοί, τά πρώτα έμβια όντα. Από εκείνο όμως τό σημείο, χαμένο στην ιστορία του κόσμου, μέχρι τή συγκρότηση όλης αυτής της γνώσης που άφορα στα έμβια όντα σε επιστήμη, έχει παρέλθει πολύς χρόνος. Ασφαλώς, εάν αυτό τό πέραςμα στό όποιο αναφερθήκαμε ήταν κάτι τό επαναστατικό μέ την έννοια του καινοφανούς που άλλαξε τή φυσιογνωμία του πλανήτη, δέν ήταν όμως και επιστημονικό, αποτέλεσμα, δηλαδή, μιās ορθολογικά διαχειριζόμενης και συστηματικά συσσωρευμένης γνώσης. Ήταν απότομη ή σταδιακή αλλαγή μιās καταστάσεως μή όφειλομένης όμως σε ανθρώπινη παρέμβαση και πιθανότατα νά όφειλόταν στις συνθήκες του περιβάλλοντος. Τό «επαναστατικό» στην σημερινή του έκδοχή, είναι ή δυνατότητα που μάς δίνει ή αποκτηθεισα νέα γνώση νά παρεμβαίνουμε σε ό,τι μέχρι ένα μεγάλο διάστημα της ιστορίας της ανθρωπότητας έθεωρείτο ως μη δυνατό νά δεχθεί

¹ Βλ. Α.Μ. Σταυρόπουλου, *Μία θεολογική ανάγνωση της Βιολογικής «Επανάστασης»* στον Έφημέριο, αρ. 4, Αθήνα, Απρίλιος 2001, σ. 12-16. Ο συγγραφέας του λήμματος έχει προβάλει ορθόδοξες θέσεις σχετικά με τά προβλήματα, ήθικά και άλλα, που θέτει ή εξέλιξη της Γενετικής και της νέας Βιοτεχνολογίας σε σειρά εισηγήσεων του τά τελευταία τριάντα χρόνια (1975 κ.έ.). Οί περισσότερες από αυτές έχουν συγκεντρωθεί και φέρουν τον τίτλο *Βιοηθικά διλήμματα*, του Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Ποιμαντική Γάμου, Οικογενείας και Ισότητας των δύο φύλων*, Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2004, σ. 273-371, 435-470.

άνθρωπινη παρέμβαση και μάλιστα σέ ό,τι μπορούσε νά έχει σχέση μέ αυτό πού ονομάζουμε ζωή και τούς νόμους πού τή διέπουν.

Η ζωή είχε ιερό χαρακτήρα, δέν άνηκε στή δικαιοδοσία του άνθρώπου νά επεμβαίνει πάνω της. Αυτό μάλιστα μπορεί και νά αποτελέσει και τό πρώτο βιοηθικό δίλημμα πού προβλημάτισε τόν άνθρωπο και ώς πρόβλημα έπρεπε νά βρεϊ τή λύση του. Κατά πόσο, δηλαδή, ό άνθρωπος μπορεί νά παρεμβαίνει, νά επεμβαίνει σέ αυτό του τύπου τά δεδομένα. Άν έχει, δηλαδή, τό δικαίωμα για κάτι τέτοιο² και άν ναι, τότε ποιός του τό παρέχει και ποιός του τό αφαιρεί;

Ένα τέτοιο ερώτημα θέτει ασφαλώς τό ζήτημα της αυτόνομίας ή έτερονομίας του άνθρώπου μέ τήν έννοια της ύπάρξεως κανόνων, πέραν εκείνων πού μπορεί νά θέσει ό ίδιος ό άνθρωπος προς ρύθμιση της συμπεριφοράς του. Υπάρχει κάτι πού νά του υπαγορεύει τρόπους συγκεκριμένης διαγωγής πάνω στό βασικό ερώτημα νά κάνει αυτό ή τό άλλο; Αυτό τό κάτι θά μπορούσε νά ήταν για παράδειγμα ή φύση μέ τή δική της νομοτέλεια, πού θά ήταν αδύνατον κάποιος νά τήν υπερβεί και θά όφειλε «όμολογουμένως τή φύσει ζήν»;² Η θά ήταν μία «άποκεκαλυμμένη» θεία βούληση εκπεφρασμένη σέ κανόνες πού θά έπρεπε νά τηρηθοῦν;

Ποιός όμως θά έγνῶτο για τήν αυθεντικότητα αυτών των κανόνων; Ποιός θά μπορούσε νά αποτρέψει από μία αυθαίρετη αντίληψη και έρμηνεία κάποιων δεδομένων; Ποιά θά ήταν ή Αρχή πού θά προστάτευε τά δεδομένα της νέας γνώσης πού αποκτήθηκε και συνεχώς θά αποκτᾶται; Ποιές θά ήταν οι προϋποθέσεις για τή σωστή διαχείριση αυτής της γνώσης πού αναφέρεται στην ίδια τή ζωή;

2. Αναγκαιότητα και δυσκολίες ενός διαλόγου

Όπωςδήποτε πολλά είναι τά ζητήματα πού προκύπτουν ή μπορούν νά προκύψουν από τήν ένασχόλησή μας μέ τέτοιου είδους προβληματισμούς. Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν πρέπει νά τά αντιμετωπίσουμε μέ σύνεση. Μία άμφίδρομη ή πολύδρομη έπικοινωνία είναι απαραίτητη για νά μπορέσει νά γίνει ένας σωστός διάλογος. Άν μιλάμε για τίς ήθικές όψεις ή τίς έπιπτώσεις των έπιτευγμάτων της βιοτεχνολογίας θά χρειαστεί νά μιλήσουμε και για τήν Ηθική του διαλόγου, τί σημαίνει και πώς τελικά έπιτυγχάνεται.

Σέ μία πληθυντική (πλουραλιστική) κοινωνία στην οποία ζοῦμε είναι ανάγκη ν' άκουστέι ή φωνή όλων : της Έπιστήμης, της Κοινωνίας, της Ηθικής, του Νόμου, της Θρησκείας, της Έκκλησίας. Δέν χρειάζεται ν' αντιπαρατεθοῦν σιωπηλή πλειοψηφία και κραυγαλέες μειοψηφίες. Οὔτε πάλι νά επικρατήσεί ή ισχυρότερη φωνή έπειδή άκριβώς φωνασκεϊ. Θά πρέπει νά λάβουμε υπόψη και σιωπές πού «ξεκουφαίνουν» (έκκωφαντικές), οι οποίες έγγράφονται σέ μία μακρά παράδοση του τόπου στον οποίο ζοῦμε. Τό ζητούμενο είναι ή χρυσή τομή πού θά έξασφαλίσει τήν αξιοπρέπεια του άνθρώπου και τήν αλήθεια, μόνο πού ή στάση μας θά πρέπει νά είναι «αλήθεύουσα έν αγάπη» (Εφεσίους 4, 15), πράγμα όχι τόσο άπλό και εύκολο.

Θά ύποστηρίζαμε ότι μόνο μία σύνολη αντιμετώπιση των δυνατοτήτων και των δυσκολιών μπορεί νά όδηγήσει τήν ανθρωπότητα νά καρπωθεϊ τά έκπληκτικά αποτελέσματα της έρευνας και νά αποφύγει τούς κινδύνους πού ένδεχομένως μπορεί νά επιφέρει ή εφαρμογή τους και ιδιαίτερα μέσω ενός έλεγχόμενου χειρισμοῦ του γενετικού υλικού εκ μέρους της Βιοτεχνολογίας.

Τά πλεονεκτήματα και τά μειονεκτήματα δέν τά τοποθετοῦμε σέ επίπεδο των συνεπειών στον άνθρωπο και μόνο, γιατί ή χρησιμοποίηση των γνώσεων γύρω από τούς

² Αυτό ύποδεικνύει συμμόρφωση στην αρχή της στωικής ήθικής φιλοσοφίας.

μηχανισμούς της ζωής και τὰ μυστικά του μικροκόσμου επιτρέπουν επεμβάσεις που κατευθύνουν τις λειτουργίες των ζωντανών οργανισμών και εκμεταλλεύονται τὰ προϊόντα τους. Υπάρχει μία συνεχής επικοινωνία όλων των μορφών ζωής, από τὰ βακτήρια μέχρι τόν άνθρωπο και οί επιπτώσεις της διαχέονται στον σύμπαντα κόσμο. Γι' αυτό και ή ευθύνη όλων αυτών των χειρισμών είναι μεγάλη.

II. Θεολογικές προϋποθέσεις

1. Θεολογική προσέγγιση: Αρχές ορθόδοξης ανθρωπολογίας

Προσωπικά, θά ήθελα νά τονίσω αυτή την ευθύνη σύμφωνα μέ τή θεολογική παράδοση που εκπροσωπώ, δηλαδή, την ορθόδοξη και νά δηλώσω ότι οποιαδήποτε διατύπωση εκ μέρους της Θεολογίας, της Έκκλησίας, ξεκινά από τό φιλόανθρωπο πνεύμα που την διακατέχει. Την εμπνέει ένας φιλόανθρωπος Θεός, «ό οποίος είναι παρεμβατικός και εξακολουθεί νά δρᾶ (και) μετά τή δημιουργία του κόσμου· είναι ένας Θεός που μᾶς μιλά, εμπνέει κείμενα και ἔρχεται περιοδικά για νά μᾶς πει τί είναι καλό και τί δέν είναι».³

Ἄν ή φιλανθρωπία του Θεού και της Έκκλησίας είναι ή σταθερά που κατευθύνει τή σκέψη και τή δράση της μέσα στον κόσμο («έν τῷ κόσμῳ»), οί αρχές και τὰ κριτήριά της σφυρηλατούνται ὄχι «εκ του κόσμου» ἀλλά μέσα από τήν ανθρωπολογία της και από τήν εικόνα που ή διδασκαλία αυτή έχει και προτείνει για τόν άνθρωπο. Χωρίς νά ἀρνεῖται ή νά αποποιεῖται κατ' ἀρχήν αξίες και ήθική που ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος οικοδομεῖ ἀπό μόνος του, δέν δέχεται τήν πλήρη αὐτονομία του σάν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος νά είναι αὐτο-δημιούργητος και στήν κατασκευή του (βίος) και στους νόμους της συμπεριφορᾶς του (πολιτεία).

Από τήν ἄλλη ἀναγνωρίζει ότι ὁ ἄνθρωπος δρᾶ μέσα στήν ἱστορία και ἀντιμετωπίζει ἐκάστοτε τό ἱστορικῶς γίνεσθαι. Δέν είναι ἀλήθεια ότι "οὐδέν καινόν ὑπό τόν ἥλιον". Συμβαίνουν πολλά καινούργια πράγματα που ὀφείλουμε νά τὰ ἀντιλαμβανόμαστε και νά τὰ ἀντικρύζουμε μέ νέα ὀπτική. Ἡ γνώση που ἔχουμε για τήν δομή του κόσμου, μεγακόσμου ή μικροκόσμου, αὐξάνει. Ἡ νέα γνώση μᾶς ὑποχρεώνει νά δοῦμε διαφορετικά τόν κόσμο και τόν ἑαυτό μας ἀλλά και τις δυνατότητες που προσφέρονται. Δέν πορευόμαστε μέ κατακτήσεις «ἅπαξ διά παντός» ἀλλά μέ διαδοχικές προσεγγίσεις. Μπορεῖ οί αρχές νά παραμένουν ἐν ἰσχύϊ ἀλλά κάθε φορά εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά κάνουμε μιάν ἀρχή. Ὅχι τόσο για νά ἐκλογικεύσουμε τὰ νέα δεδομένα που διατυπωμένα ὡς πληροφορίες στοιχειοθετοῦν τή γνώση που μπορεῖ νά τύχει ἐφαρμογῶν, και ὡς τεχνολογικό προϊόν νά μπορεῖ νά διατίθεται στήν ἀγορά καλύπτοντας πραγματικές ή πλασματικές ἀνάγκες. Δέν είναι ἐκεῖ τό θέμα, νά βροῦμε, δηλαδή, μία λογική ή λογικοφανή βάση στή βάση των δεδομένων μας ὥστε ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ἀρχές μας. Ἡ προσπάθειά μας ἔγκειται στό νά ξεφύγουμε ἀπό μία μὴ δημιουργική ἀντιμετώπιση μιᾶς καταστάσεως, ἐνός γεγονότος. Αὐτή θά συνίστατο σέ μία ἀβασάνιστη ἐξέταση των δεδομένων (της στιγμῆς), σέ στερεοτυπική ἐπανάληψη και ἐφαρμογή κάποιων ἀρχῶν, ἐνστικτώδη ἐφαρμογή προκατασκευασμένων λύσεων, εὐκαιρῶς - ἀκαιρῶς, μὴ ἀντίληψη του εὐπρόσδεκτου καιροῦ εἰς σωτηρίαν (2 Κορινθίους 6, 2), του ἐπι-καιροῦ. Πολλές φορές μία τέτοια στάση ἀπαντᾶται και ὡς ὀκνηρία ἀνευρέσεως λύσεων.

Μ' αυτές μας τις σκέψεις θέσαμε κατά κάποιο τρόπο τις προϋποθέσεις ἀντιμετωπίσεως των ἀρχῶν της ορθόδοξης ανθρωπολογίας τις σχετικές μέ τὰ ζητήματα που μᾶς ἀπασχολοῦν και που είναι οί ἀκόλουθες.

- Ὁ Θεός είναι (γενικά) δημιουργός και χορηγός της ζωής, και της ἀνθρώπινης ζωής.

³ Ἐχω τήν ἐντύπωση ότι ὁ Ρεζίς Ντεμπρέ ἀποδίδει σωστά τόν τρόπο παρεμβάσεως σέ συνέντευξή του που δημοσιεύτηκε στήν Καθημερινή της Κυριακῆς -Τέχνες και Γράμματα- Αθήνα, 2 Δεκεμβρίου 2001, σ.1.

- Ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργεί στη δημιουργία ενεργοποιώντας τό «κατ' εικόνα» και μέ την τεκνογονία.
- Η τεκνογονία στον άνθρωπο είναι χαρισματική λειτουργία. Ο άνθρωπος, δημιουργημένος κατ' εικόνα Θεού, έχει προορισμό νά γίνει Θεός κατὰ Χάριν, νά ενεργοποιήσει τό κατ' εικόνα σέ καθ' όμοίωσιν Θεού. Η τεκνογονία, δηλαδή, δέν είναι μόνο μία βιολογική αναπαραγωγή, ένας άπλός πολλαπλασιασμός του είδους (πραγμα πολύ σπουδαίο και σημαντικό κι αυτό). Η τεκνογονία σκοπεύει δυναμικά στην υιοθεσία του ανθρώπου από τό Θεό.
- Σέ περίπτωση αδυναμίας του ανθρώπου νά τεκνοποιήσει, έχουμε πολλές φορές προσφυγή στό Θεό για νά θεραπεύσει αυτή τήν έλλειψη. Έτσι έχουμε τεκνοποιία από στεῖρα ζεύγη μέ τήν επέμβαση τής Χάρης του Θεού.
- Παρ' όλη τήν ιδιαίτερη αγάπη και μέριμνα του Θεού για τό γάμο των ανθρώπων, τήν οικογένεια και τά παιδιά φανερώνεται στην αγία Γραφή και ιδιαίτερα στην Καινή Διαθήκη μιá υπέρβαση των φυσικών οικογενειακών δεσμών εν όψει τής Βασιλείας του Θεού. Ο Χριστός αναφέρεται επανειλημμένως στη δημιουργία τής νέας οικογένειας, πού έχει τό Θεό ως Πατέρα και μέλη της όσους ποιούν τό θέλημά Του.⁴

2. Η αντίληψη τής Εκκλησίας για τήν υγεία και τήν άρρώστια

Αλλά και ως προς τά θέματα τής υγείας και τής άρρώστιας, τής παθολογίας και τής θεραπείας το παράδειγμα του Χριστού υποστασιάζει τήν όλη αντίληψη τής Εκκλησίας γι' αυτά. Για τή δράση του Ιησού είναι χαρακτηριστική ή φράση του ευαγγελιστου Ματθαίου (4, 23-24) : «Και περιήγεν όλην τήν Γαλιλαίαν ό Ιησοϋς διδάσκων ... και κηρύσσων τό ευαγγέλιον τής βασιλείας και θεραπεύων ...».

Έδώ φανερώνεται ή θεολογική θεμελίωση γενικώς τής στάσεως έναντι των άσθενών.⁵ Αν μάλιστα τό θεολογικό δέν τό εκλάβουμε ως επίθετο, ως επιθετικό προσδιορισμό τής θεμελίωσης και τό εκλάβουμε ως ουσιαστικό μέ κεφαλαίο Θ, Θεο-Λογική, έχουμε νά κάνουμε μέ μία Λογική του Θεού, μέ τό σκεπτικό του Θεού πού αναφέρεται στην περιγραφή, αντιμετώπιση και υπέρβαση τέτοιων καταστάσεων. Η θεραπεία τίθεται σ' ένα συνολικό πλαίσιο και όχι αποσπασματικά ή κατακερματισμένα, όπως συνήθως τίθεται από μία Ανθρωπο-Λογική, τή Λογική του ανθρώπου. Στην περίπτωση τής Θεο-Λογικής ή θεμελίωση συντελείται πάνω στον μόνον θεμέλιον πού μπορεί νά θεμελιώσει κάθε οικοδόμηση. «Θεμέλιον γάρ άλλον ουδεις δύναται θειναι παρά τον κείμενον, ός εστιν Ιησοϋς Χριστός» (1 Κορ. 3, 11). Ο Χριστός «διήλθεν ευεργετών και ίώμενος» (Πράξεις 10, 38) και θεμελιώνει ό ίδιος κάθε πράξη προς αυτή τήν κατεύθυνση. Ο λόγος του ήταν εμπρακτος αλλά και ή πράξη του ήταν στην κυριολεξία έλλόγιμη. Όχι μόνο γιατί είχε λόγους για νά ενεργήσει έτσι, αλλά γιατί υπαγορευόταν και υποστασιαζόταν από τον ίδιο τό Λόγο του Θεού.

Δέν έχει κανείς παρά νά διατρέξει τά ευαγγέλια για νά διαπιστώσει του λόγου τό άληθές. Ο Ιησοϋς αισθανόταν μιάν άπέραντη στοργή γι' αυτούς πού βασανίζονταν, είτε αυτοί ήσαν δαιμονιζόμενοι, είτε «κακώς έχοντες» (άσθενείς). Και τό βράδυ πού ακολούθησε τή θεραπεία τής πεθεράς του Πέτρου «πάντας τούς κακώς έχοντας έθεράπευσε», για νά

⁴ Θά μπορούσαμε σ' αυτό τό σημείο νά συμφωνήσουμε μέ τή διατύπωση του Ρεζις Ντεμπρέ ότι «ό χριστιανισμός έπινοεί μιá γενεαλογία χωρίς γενετική : έσύ ως άτομο, είσαι αυτός πού θά επιλέξεις τήν πίστη σου και θά τή ζήσεις», ό.π. σ. 1.

⁵ Βλ. Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Θεολογική θεμελίωση τής ποιμαντικής των άσθενών* στον Έφημέριο, αρ. 10 και 11, Αθήνα, Οκτώβριος και Νοέμβριος 2000, σ. 22-24 και 19-20.

ἐκπληρωθεῖ ἐκεῖνο πού ἐλέχθη διὰ τοῦ Ἡσαΐα τοῦ προφήτου «αὐτός τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καί τὰς νόσους ἐβάστασε» (Ματθ. 8, 16-17).

3. Θεολογικές θεωρήσεις καί σύγχρονος ἄνθρωπος

Πόσο, ὅμως, μᾶς βοηθοῦν οἱ γενικές αὐτές ἀνθρωπολογικές θεωρήσεις νά πλησιάσουμε τόν συγκεκριμένο ἄνθρωπο, ἐρευνητή ἢ πάσχοντα, πού ἔρχεται ἐνώπιόν μας μέ συγκεκριμένα αἰτήματα ὑπερβάσεως τῶν ὁποίωνδήποτε δυσκολιῶν του καί ἀπαιτεῖ ἀπό ἐμᾶς διεξόδους στό προβλήματά του; Τί δυνατότητες διαθέτουμε ἀπό πλευρᾶς ἠθικῆς παραδόσεως, ὥστε νά ἀνταποκριθοῦμε στό ἐρώτημά του καί νά δώσουμε ἀπάντηση; Αὐτό βέβαια δέν θά μπορέσει νά γίνει ἢ δέν πρέπει νά γίνει χωρίς κάποιες προϋποθέσεις :

Από τή μία πλευρά δέν μποροῦμε νά δώσουμε τήν ἐντύπωση ὅτι ἤδη κατέχουμε τίς ἀπαντήσεις σέ αὐτά τά καινούρια ἐρωτήματα καί ὅτι ἔχουμε τό μονοπώλιο τῶν λύσεων. Εἶναι ἀσφαλῶς ἀναγκαῖος ὁ εἰλικρινής καί ἀνοιχτός διάλογος ἀνάμεσα σέ ἐρευνητές, γιατρούς, νομικούς, θεολόγους καί ἐκκλησιαστικούς ὑπευθύνους.

Από τήν ἄλλη πλευρά ἐπιβάλλεται ὅπωςδήποτε ἐξαιρετική σύνεση καί διάκριση εὐθύς ὡς ἀγγίζουμε τόν ἄνθρωπο στίς πρῶτες - πρῶτες ἀρχές του καί ἐπιθυμίες του ἢ ὅταν ἐγγίζει τό τέλος του.

Ποίος θά μᾶς ἐγγυηθεῖ ὡς πρός τίς βιολογικές καί ψυχολογικές συνέπειες τῆς ἐπεμβάσεώς μας καί ποίος θά ἐξασφαλίσαι τή σωματική καί ψυχική υγεία παιδιῶν καί γονέων; Νά κάτι στό ὅποιο ὀφείλουμε νά εἴμεθα πολύ προσεκτικοί.

Νά γιατί ἐκτός ἀπό τό ἐνδιαφέρον πού ὅπως εἶδαμε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιδεικνύει πρός τίς ἐξελίξεις ἀνησυχεῖ ἀναφορικά μέ τίς παρεμβάσεις τῆς νέας τεχνολογίας στό χώρο τῆς ἀναπαραγωγῆς ἢ καί τῆς θεραπείας καί αὐτό γιά λόγους πού ἔχουν ἄμεση ἢ ἔμμεση σχέση μέ ἀρχές τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας.

Πέραν ὅμως ἀπό τίς διαπιστώσεις, ἕνα πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σέ νέες ἐπιστημονικές δυνατότητες τῆς βιολογίας καί τῆς ἰατρικῆς, οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς ἔχουν ὡς ἐπακόλουθο ὀρισμένα νέα προβλήματα, ἀλλά καί προσφέρουν νέες λύσεις σέ χρόνιες ἢ προσωρινές δυσκολίες τόσο τῶν ἀρρώστων ὅσο καί τῶν ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν πού ἐπιθυμοῦν τή βελτίωση θεραπειῶν. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅπως καί ἄλλοι πνευματικοί θεσμοί καλοῦνται τά τελευταῖα χρόνια νά γνωμοδοτήσουν πάνω σέ ζητήματα πού προέκυψαν ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καί ἰδιαίτερα τῆς Βιολογίας, τῆς Βιοϊατρικῆς καί τῆς Βιοτεχνολογίας. Πολλά ἀπό αὐτά τά ζητήματα μέ τό νέο τρόπο πού παρουσιάζονται ἀπαιτοῦν λύσεις πού ἢ μέχρι τώρα πρακτική δέν εἶχε ἀντιμετωπίσει. Καλεῖται, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία νά δώσει ἀπαντήσεις χωρίς πάντα νά ἔχει συγκεκριμένα ἐρείσματα πάνω στό ὅποια θά στηριχθεῖ γιά τίς ἀπαντήσεις της. Ἐρείσματα, δηλαδή, πού νά ξεκινοῦν, ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, τήν ἱερά Παράδοση καί τίς κανονικές ἀποφάσεις τῶν Συνόδων της. Ἡ Ἐκκλησία, ὅμως, καλεῖται νά δώσει ἀπαντήσεις προκαλούμενη εἴτε ἀπό ἐρωτήματα μεμονωμένων πιστῶν εἴτε ἀπό τήν πολιτεία ἢ ὅποια θέλει νά νομοθετήσῃ ἐπ' αὐτῶν εἴτε ἀπό τήν ἐπιστημονική κοινότητα πού οἱ νέες ἀνακαλύψεις τήν ὠθοῦν στίς ἐφαρμογές τους. Ἡ Ἐκκλησία, ὅμως, δέν ἔχει δικαίωμα ἐφ' ὅσον τῆς τό ζητοῦν ἢ ἐφ' ὅσον διαπιστώνει μία δυσκολία νά μή προστρέξει μέ εὐήκοον οὖς στήν κραυγή τοῦ κόσμου ὅσο σιγανή κι ἂν εἶναι αὐτή καί νά ἀκροασθεῖ καί "κραυγές καί ψιθύρους".

Αναφέρω ὡς παράδειγμα μία πρώτη ἀπόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Προκλήθηκε ἀπό ἐρώτημα πιστοῦ, πού ἔθεσε πρῖν ἀπό τριανταπέντε χρόνια τό ἐρώτημα «ἐάν ἐπιτρέπεται νά διαθέσει διά διαθήκης τούς ὀφθαλμούς του». Ἡ σχετική συνοδική Ἐπιτροπή ἐπί τῶν Δογματικῶν καί Νομοκανονικῶν Ζητημάτων ἀποφάνθηκε θετικά καί

χαρακτήρισε μέ απόφασή της από 3 Μαΐου 1971 τήν πράξη αυτή τῆς μεταμοσχεύσεως ὡς θεάρεστη. Ἡ απόφαση ἐπικυρώθηκε μέ πράξη τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἀρ. 397/17-6-1971). Ἡ θετική απόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς βασίστηκε σέ ἐκτίμηση τῆς δημιουργίας τῆς Εὐας ὡς πράξεως μεταμοσχεύσεως. Ἀνεξάρτητα κατά πόσο ἡ πράξη ἐκείνη συνιστᾷ μεταμοσχευτική πρακτική ἐν τούτοις συναντᾷ τήν ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας νά ἐξεύρει θεμελίωση τῶν νέων λύσεων σέ δεδομένα τῆς παραδόσεως. Πρός αὐτή τήν κατεύθυνση μπορεῖ νά ἀναφερθεῖ μεταξύ ἄλλων καί ἡ περίπτωση τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀπό τόν Χριστό (Ἰωάννου 9, 1-7) ὡς συμπλήρωση σωματικοῦ ὄργανου ἀλλά καί ἡ μεταμόσχευση σωματικοῦ μέλους, ὅπως στήν περίπτωση τῆς μεταμοσχεύσεως κνήμης ἀπό πτώμα σέ ἀσθενή, πού πραγματοποιήσαν οἱ ἅγιοι Κοσμάς καί Δαμιανός.⁶

Ὅλα αὐτά, ὅμως, πρέπει νά τύχουν μιᾶς νέας θεωρήσεως σύμφωνα μέ τά νέα δεδομένα τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι πάντως πρόθυμη νά ἀντιμετωπίσει τά βιοηθικά διλήμματα πού τῆς τίθενται ἔτσι ὥστε νά μπορέσει νά ἀπαντήσῃ στά ἐρωτήματα πού τῆς ἀπευθύνονται σήμερα. Ἐπιδεικνύει ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά ὅλα ἐκεῖνα τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο καί ἐντάσσει στίς ἀμεσες προτεραιότητές της τή μελέτη τοιούτων θεμάτων.

III. Βιοηθικές ἐνασχολήσεις στίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες

Κάνει ἐντύπωση καί παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ὅτι πρωτοβουλία γιά ἀντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων ἀνέλαβαν οἱ ὀρθόδοξοι νέοι μέ τήν Παγκόσμια Ὁμοσπονδία Ὁρθόδοξων Νεολαίων «Syndesmos» καί συνδιοργάνωσαν μέ τήν Ὁρθόδοξο Ακαδημία Κρήτης Διορθόδοξο Συνέδριο στό Κολυμπάρι Κρήτης 31 Ὀκτωβρίου μέ 3 Νοεμβρίου 1997, μέ θέμα «Βιοηθικά διλήμματα καί Ὁρθοδοξία». Ὑπῆρξε μία καλή συνάντηση μέ ἀνταλλαγές γνωμῶν, καταθέσεις ἀποτελεσμάτων συζητήσεων πού ἔλαβαν χώρα κατά τίς τρεῖς προηγούμενες δεκαετίες.⁷ Νά σημειωθεῖ ὅτι τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '90 ἔχουμε μία αὐξημένη κίνηση τῶν ὀρθόδοξων γιά ἀντιμετώπιση αὐτῆς τῆς νέας προβληματικῆς μέ προεξάρχοντα παράγοντα τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, πού ἀναθέτει ἐπὶ μέρος μελέτες σέ ἐγκριτοὺς ἐπιστήμονες⁸ καί συγκαλεῖ στήν Κωνσταντινούπολη τὸ 2000 «Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο», τὸ ὁποῖο σέ μήνυμά του τοποθετήθηκε πάνω σέ ἀνάλογα θέματα. Τὸ 2002 (11-15 Σεπτεμβρίου) συγκαλεῖ στό Chambésy τῆς Γενεύης Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο τιτλοφορούμενο «Ἐκκλησία καί Βιοηθική. Ὁ λόγος τῆς ἐπιστήμης καί ὁ λόγος τῆς θρησκείας». Ἐπιμέρους ὀρθόδοξες ἐκκλησίες εἶχαν ζητήσει νά συζητηθεῖ τὸ πολύπλευρο ζήτημα τῆς Βιοηθικῆς, ἐν ὧσι μάλιστα τοῦ θεματολογίου τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ὑπῆρξαν πορίσματα. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 2002 στό Βουκουρέστι ἡ 9^η Ἐτήσια Γενικὴ Συνέλευση τῆς Διακοινοβουλευτικῆς Συνέλευσης Ὁρθοδοξίας διακηρύσσει Βασικὲς Ἀρχὲς Βιοηθικῆς βασισμένες στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση.⁹

⁶ Βλ. π. Ε. Μαντζουνέα, *Αἱ μεταμοσχεύσεις εἰς τὴν Ἑλλαδικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐξ ἐπόψεως κοινοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήναι 1985 καὶ Ἡλία Βουλγαράκη, *Ἡ πρώτη μεταμόσχευση σέ ἀνθρώπινο σῶμα στήν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, Ἀθήνα, τεῦχος 1-16 Μαΐου 1995, σ. 1. Εἰδικότερα γιά τίς μεταμοσχεύσεις βλ. παρακάτω τὴν παράγραφο IV. 5.

⁷ Μέρος τῶν εἰσηγήσεων δημοσιεύτηκαν στή Σύναξη, ἀφιέρωμα *Διλήμματα Βιοηθικῆς*, ἀρ. 68, Ἀθήνα, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1998, σ. 5-37.

⁸ Ἐνας ἦταν ὁ Καθηγητῆς Π. Μπούμης μέ τὴ μελέτη του, *Μεταμοσχεύσεις. Προβληματισμοὶ – Θεολογικὴ θεώρηση*, Ἀθήναι, Ἐπτάλοφος, 1999.

⁹ Τὸ μήνυμα τοῦ Συνεδρίου τοῦ 2000 στήν Κωνσταντινούπολη, τὰ πορίσματα τοῦ Συνεδρίου τοῦ 2002 στό Chambésy καὶ τὴ διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου στό Βουκουρέστι 2002 τὰ βρῖσκει κανεὶς συγκεντρωμένα στό Παράρτημα τοῦ βιβλίου τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου Ἰεροθέου, *Βιοηθικὴ καὶ βιοθεολογία*, Λεβάδεια, Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, 2005, κατά σειρὰ στίς σ. 367-372, 373-385, 386-393.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἰδρύει τὸ 1998 «Εἰδικὴ Συννοδικὴ Ἐπιτροπὴ Βιοηθικῆς» καὶ ἐγκαινιάζει τὸ Μάρτιο τοῦ 2001 τὸ «Κέντρο Βιοϊατρικῆς Ἠθικῆς καὶ Δεοντολογίας». Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει ἀναπτύξει ποικίλη δραστηριότητα μὲ γνωματεύσεις, ἐκδόσεις, διδασκαλία καὶ λαμβάνει ἐνεργὸ μέρος στὶς συζητήσεις γιὰ νομοσχέδια ποὺ ἀντιμετωπίζουν ζητήματα τῆς ἀρμοδιότητάς της (μεταμοσχεύσεις, ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή κ.λ.π.)¹⁰ Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἐπίσης ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 2000 παίρνει θέση σὲ ζητήματα Βιοηθικῆς, ὅπως αὐτὴ καταγράφεται σὲ ἐκτενῆ ἐγκύκλιό της ἐπὶ κοινωνικῶν θεμάτων.¹¹

Οἱ Ἐκκλησίες στὸ ἔργο τοὺς ἔχουν τὴ συμπαράσταση εἰδικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ομάδων ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ θέματα αὐτὰ στὶς Θεολογικὲς Σχολὲς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης στὴν Ἑλλάδα, στὸ Ἰνστιτούτο Ὁρθόδοξου Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Σεργίου στὴ Γαλλία (Παρίσι), στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὶς Η.Π.Α. (Βοστώνη) καὶ ἀλλοῦ. Στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἔχουν ὑπάρξει προγράμματα σπουδῶν καὶ ἔρευνες ἀλλὰ καὶ μεμονωμένα μαθήματα σὲ προπτυχιακὸ καὶ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης ἔχει ἐγκρίνει διδακτορικὲς διατριβὲς στὸ πεδίο τῆς Βιοηθικῆς.¹² Στὸ πλαίσιο τοῦ Ἁγίου Σεργίου ὁ Ὁρθόδοξος Σύνδεσμος Βιο-ηθικῶν Μελετῶν (Association Orthodoxe d'Etudes Bio-ethiques) ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1996 μὲ τὰ συμπόσια ποὺ διοργανώνει σὲ τακτὰ διαστήματα (1997, 1998, 2000, 2001) προσεγγίζει διεπιστημονικὰ καὶ ἐπιδιώκει νὰ ὀρίσει μίαν ἠθικὴ καθαρὰ ὀρθόδοξη.¹³

Ἐπίσκοποι καὶ ἄλλων βαθμῶν κληρικοὶ, νεότεροι τὴν ἡλικία λαϊκοὶ θεολόγοι καὶ πρεσβύτεροι λαμβάνουν μέρος σὲ Ἐθνικὲς Ἐπιτροπὲς ἢ Ἐπιτροπὲς Ὑπουργείων ἀλλὰ καὶ σὲ Συνέδρια Βιοηθικῆς καὶ ἐκδηλώσεις ὄχι μόνο ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θεολογικοῦ χαρακτήρα. Ἐκεῖ προβληματίζονται καὶ προβληματίζουν· μεταφέρουν ἀπόψεις καὶ σκέψεις σὲ μίαν ἀμφίδρομη ἐπικοινωνία. Γνωρίζουν τὶς νέες τάσεις καὶ ἐπιχειροῦν νὰ τὶς συγκεράσουν ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατὸν μὲ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση τόσο στὴ θεωρητικὴ τῆς συγκρότηση ὅσο καὶ στὴ συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ πρακτικὴ τῆς κινούμενοι μεταξὺ «ἀκριβείας» καὶ «οἰκονομίας».¹⁴ Ἰκανὲς δημοσιεύσεις μαρτυροῦν γιὰ τὴ συμβολὴ αὐτῆ.

IV. Τοποθετήσεις σὲ συγκεκριμένα ζητήματα

¹⁰ Ἡ δραστηριότητά της ἀποτυπώνεται στὶς ἐτήσιες ἐκθέσεις καὶ ἀναφορὲς τῆς πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδο ποὺ δημοσιεύονται στὸ περιοδικὸ Ἐκκλησία. Ἡ διεύθυνση τῆς Ἐπιτροπῆς στὸ διαδίκτυο εἶναι κοινὴ μὲ τοῦ Κέντρου: www.bioethics.org.gr.

¹¹ Βλ. Μ. Vanco, Die Stellungnahme der Russischen Kirche zu Fragen der Bioethik gemäß ihrer Sozialdoktrin vom August 2000, στοῦ Κ. Nikolakopoulos e.a., Orthodoxe Theologie zwischen Ost und West (Festschrift für Prof. Theodor Nikolaou), Frankfurt a. M., Otto Lembeck, 2002, σ. 401-410. Δημοσιεύτηκε καὶ στὰ ἑλληνικά, Μ. Βάντσου, Ἡ θέση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας σὲ θέματα βιοηθικῆς στὴ Θεοδρομία, τεῦχος 2, Θεσσαλονίκη, Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2003, σ. 232-245.

¹² Αναφέρουμε τὶς διατριβὲς τῶν: Β. Γ. Φανάρα, Ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή. Ἠθικοκοινωνικὴ προσέγγιση, Θεσσαλονίκη 2000, 212 σ. Μ. Χρ. Βάντσου, Ἡ ἱερότητα τῆς ζωῆς. Οἱ θέσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας σὲ θέματα Βιοηθικῆς, Θεσσαλονίκη 2003, 342 σ. Ν. Γ. Κοῖου, Ἠθικὴ θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στὸ ἀνθρώπινο γονιδίωμα, Ἀθήνα, Κέντρον Βιοιατρικῆς ἠθικῆς καὶ Δεοντολογίας 2003, 380 σ. Νικολάου Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς, «Ἀλλήλων Μέλῃ». Οἱ μεταμοσχεύσεις στὸ φῶς τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας καὶ ζωῆς, Ἀθήνα, Κέντρον Βιοιατρικῆς ἠθικῆς καὶ Δεοντολογίας, 2005, 341 σ.

¹³ Τὰ Πρακτικὰ τῶν τεσσάρων πρώτων συμποσίων ἔχουν δημοσιευτεῖ ὡς *Bioéthique Orthodoxe I*, Paris, Libris Editions, 1998· *II*, Paris, Institut de Théologie Orthodoxe Saint-Serge, 1999· *III*, Paris, Institut de Théologie Orthodoxe Saint-Serge, 2001· *IV*, Paris, Presses Saint-Serge – Institut de Théologie Orthodoxe, 2003.

¹⁴ Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν δύο βασικῶν ὄρων τῆς «ἀκριβείας» καὶ «οἰκονομίας» στὸ πλαίσιο τῆς Βιοηθικῆς βλ. ἄρθρο τοῦ Α. Κ. Παπαδεροῦ, *Βιοηθικὴ: Θεολογικοὶ προβληματισμοὶ στὸ Διάλογο Καταλλαγῆς*, τεῦχος 78, Κολυμπάρι Κρήτης, Ἰούλιος-Αὐγούστος-Σεπτέμβριος 2005, σ. 825-826. Πρβλ. καὶ Νικολάου Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς ὁ.π. σ. 294.

Ἄν θελήσουμε τώρα νὰ συγκεντρώσουμε ἀπαντήσεις πού δίδονται καί ἐξασφαλίζουν ἐλάχιστη κοινή ἀποδοχή τῶν ὀρθοδόξων στὰ ἐρωτήματα πού τίθενται σήμερα θὰ εἶχαμε νὰ σημειώσουμε αὐτὰ πού ἀκολουθοῦν

1. Ἱατρική ὑποβοήθηση στήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή

Ὅσον ἀφορᾷ στήν ἱατρική ὑποβοήθηση στήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή ἡ Ἐκκλησία τήν ἀποδέχεται ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοστεῖ, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ πρόκειται γιὰ τὴ λεγόμενη «ὀμόλογη γονιμοποίηση» (γενετικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀντρώγυνο) πού δὲν ἀφήνει τὰ λεγόμενα «πλεονάζοντα ἔμβρυα». Εἶναι σαφές ὅτι κρίνεται ἀπαράδεκτη καὶ ἀπορρίπτεται ἡ ἑτερόλογη σπερματέγχυση καὶ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση σὲ ὅλες τὶς μορφές της.¹⁵

Ὡς πρὸς τὰ «ἐπιπλέον ἔμβρυα» θεωρῶ θεμελιώδη τὸν προβληματισμὸ τοῦ π. Ἰωάννου Μπρέκ (John Breck), ὁ ὁποῖος στοιχεῖ στὶς ἀρχές τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας γιὰ τὴ θέση τοῦ ἐμβρύου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συλλήψεως του.¹⁶

2. Θεραπευτικὲς παρεμβάσεις

Συναφῆ πρὸς τὴν ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή ἡ ὁποία θεραπεύει μίαν ἐγγενῆ ἢ προκύψασα δυσκολία τεκνοποιίας εἶναι καὶ τὰ ζητήματα πού ἀπαιτοῦν μίαν θεραπευτικὴν παρέμβαση μὲ βάση τὶς πληροφορίες καὶ τὶς δυνατότητες πού παρέχει ἡ σύγχρονη βιοτεχνολογία μὲ τὴ βοήθεια τῆς προγενετικῆς διάγνωσης καὶ γενετικῆς πρόβλεψης εἴτε μὲ τὴ γονιδιακὴ θεραπεία εἴτε μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἰστῶν καὶ ὀργάνων.

Πράγματι εἶναι σημαντικὲς οἱ πρόοδοι πού ἔχουν ἐπιτευχθεῖ σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς καὶ δικαίως ὁ ἄνθρωπος προσδοκᾷ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν υγείας καὶ τὴν ὑπέρβαση νοσογόνων παραγόντων διὰ μέσου ὅλων αὐτῶν τῶν βιοτεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς διάγνωσης καὶ τῆς θεραπείας ἀκόμη καὶ γενετικῶν ἀσθενειῶν. Δὲν εἶναι δυνατὸ στὸ λῆμμα αὐτὸ νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς πτυχές.¹⁷

Ἐδῶ κυρίως θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἡ χρησιμοποίηση ἀρχέγονων κυττάρων γιὰ τὴν ἀνάπτυξη πού μόλις ἀναφέραμε καὶ προϋποθέτει ὅπωςδήποτε τὴν ἐμβρυικὴ ἔρευνα καὶ τὴν τοποθέτηση ὡς πρὸς αὐτήν.

3. Ἀνάπτυξη ἰστῶν καὶ ὀργάνων

¹⁵ Βλ. Ἱεροθέου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου, *Ἡ ἱατρικὴ ὑποβοήθηση στήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή – νέος Νόμος*, στοῦ Ἱεροθέου ὁ.π. σ. 289-318 (314)· Α. Γ. Κεσελόπουλου, *Τεχνητὴ καὶ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση*, στοῦ Α. Γ. Κεσελόπουλου, *Ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Θεολογικὴ προσέγγιση στὶς προκλήσεις τῆς βιοηθικῆς*, Θεσσαλονίκη, Π. Πουρναρᾶ, 2003, σ. 223-230 (229-230)· ἐπίσης Μ. Vanco, *Das neue griechische Gesetz über die assistierte Fortpflanzung und die Haltung der orthodoxen Kirche Griechenlands* στὸ *Orthodoxes Forum*, τόμος 18, Μόναχο, 2004, σ. 65 -75. Βλ. ἐπίσης τὸ ἐγκριθὲν ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου κατὰ τὴ Συνεδρία τῆς 12^{ης} Ἰανουαρίου 2006 *Κείμενο Περὶ τῆς Ἱατρικῶς ὑποβοηθουμένης ἀναπαραγωγῆς*, πού ὑποβλήθηκε ἀπὸ τὴν Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Βιοηθικῆς καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 82 παραγράφους (22 σελίδες). Το Κείμενο αὐτὸ βρίσκεται στὴ διεύθυνση τῆς Ἐπιτροπῆς στὸ διαδίκτυο: www.bioethics.org.gr.

¹⁶ π. Ἰωάννης Μπρέκ (John Breck), *Βιοηθικὰ διλήμματα καὶ Ὁρθοδοξία*, στὴ Σύναξη, ἀρ. τεύχους 68, Ἀθήνα, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1968 σ. 5-20 (10-11). Πρβλ τὸ ἴδιο κείμενο ἀγγλικά πού δημοσίευσε ὡς περίληψη *Bioethics and the Sacred Gift of Life* στὸ βιβλίο του *The Sacred Gift of Life. Orthodox Christianity and Bioethics*, Grestwood NY, St. Vladimir's Seminary Press, 1998, σ. 243-258 (249).

¹⁷ Βλ. Α. Μ. Σταυροπούλου, *Γενετικὴ πρόβλεψη, δυνατότητες καὶ προβλήματα: Θεολογικὴ διάσταση τοῦ θέματος*, στὴν Ἱατρικὴ, τεύχος 2, Ἀθήνα, Αὐγουστος 1976, σσ. 168-173· Μ. Vanco, *Die Stellungnahme der Russischen Kirche...* ὁ.π. σ. 405-406· π. Δ. Καλημέρη, *Γονιδιακὴ θεραπεία (ἡ ὀρθόδοξη ἠθικὴ θεώρηση)* στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Ἀθήνα, τεύχος 1- 16 Μαρτίου 1999, σ. 8 καὶ π. Δ. Καλημέρη, *Γονιδιακὴ θεραπεία: ἀπὸ τὴν ἐπιπόνηση στὴ διακινδύνευση* (διδακτορικὴ διατριβή), Ἀθήνα 2001.

Θά χρησιμοποιήσουμε ανθρώπινα αρχέγονα έμβρυικά κύτταρα για ανάπτυξη ιστών και οργάνων; Πηγές τέτοιων αδιαφοροποιήτων (όλοδυνάμων – totipotent ή πολυδυνάμων – pluripotent) έμβρυικών κυττάρων, δηλαδή κυττάρων χρόνου ζωής λίγων ημερών μετά τη γονιμοποίηση του ωαρίου, είναι τὰ ανθρώπινα έμβρυα πού προέρχονται είτε α) από αυτόματες αποβολές, είτε β) από γονιμοποιημένα ωάρια έξωσωματικών γονιμοποιήσεων πού δέν έμφυτεύτηκαν σέ μήτρα γυναίκας είτε γ) από κλωνοποίηση σωματικών κυττάρων ενηλίκων (δηλαδή θεραπευτική κλωνοποίηση).

Τά ζητήματα πού τίθενται εδώ είναι δύο:

α. Αν κατ' αρχήν επιτρέπεται, ακόμη κι όταν υπάρχει ή τεχνική δυνατότητα για τήν αποκατάσταση τής υγείας του, νά καταστεί ό άνθρωπος «άποθήκη ανταλλακτικών» μέ τόν αναφερθέντα τρόπο αναπτύξεως ιστών και οργάνων. Καί εάν ή έπιστήμη δέν θά μπορούσε ίσως νά στραφεί σέ άλλη κατεύθυνση, σέ τεχνητά δηλαδή όργανα.¹⁸ Εάν ή απαντησή μας είναι καταφατική, ότι ναι, δεχόμαστε τέτοιου τύπου ανάπτυξη ιστών και οργάνων, οφείλουμε νά είμαστε έπιφυλακτικοί και υπό τήν προϋπόθεση ότι δέν θά υπάρξει μεταφορά νέων γονιδίων. Δηλαδή θά μπορούσαμε νά αποδεχθούμε τήν οργανογένεση από αρχέγονα έμβρυικά κύτταρα αλλά όχι τή βελτίωση τών οργάνων πού θά προκύψουν μέσω μεταφοράς γονιδίων. Καί αυτό όχι μόνο από άλλο είδος αλλά ίσως και από άνθρωπο σέ άνθρωπο. Έδώ, θά έπρεπε νά στοχαστούμε για τό τί σημαίνει *γενετική ταυτότητα* και αν αυτή προσδίδει τή διάσταση τής *μοναδικότητας* πού στοιχειοθετεί τή *διαφορότητα* και *έτερότητα* στόν άνθρωπο.¹⁹

β. Τό δεύτερο ζήτημα τίθεται σέ σχέση μέ τό εάν ή λήψη αυτών τών έμβρυικών κυττάρων για τήν έρευνα προϋποθέτει ή οδηγεί στή θανάτωση ζωντανών εμβρύων και ποιά μπορεί νά είναι ή έννοια του «έν ζωή έμβρύου». Δέν θίγω τό ζήτημα τών «αυτόματων αποβολών» γιατί περιλαμβάνεται στό πρώτο ερώτημα «αν κατ' αρχήν επιτρέπεται». Κυρίως αναφέρεται στό ζήτημα τής έξωσωματικής γονιμοποίησης και άφορα σέ γονιμοποιημένα ωάρια πού επιτυγχάνονται μέ αυτή τή διαδικασία, τὰ όποια μπορεί νά είναι ή πηγή αρχεγόνων έμβρυικών κυττάρων.

Θά χρησιμοποιήσουμε, λοιπόν, ανθρώπινα έμβρυα ήλικίας μικρότερης τών 14 ημερών από τής συλλήψεως - γι' αυτό τό χρονικό διάστημα γίνεται λόγος - για τή βελτίωση τής *in vitro* γονιμοποίησης και για λήψη αρχεγόνων έμβρυικών κυττάρων;

- Η στάση μας είναι *αρνητική*, παρά τούς θετικούς στόχους πού μπορεί νά προβάλλονται διότι ή Θεολογία υποστηρίζει τήν «έξ άκρας συλλήψεως» ανθρωπογένεση. Ο ήμερολογιακός διαχωρισμός τής έμβρυογένεσης δέν επιδέχεται ποιοτικές διαφοροποιήσεις για τήν κατάσταση του έμβρύου και πειραματισμό βάσει μιās τέτοιας διακρίσεως. Η «έξ άκρας συλλήψεως» θέση τής Θεολογίας δέν είναι πλέον μία μόνον θεωρητική άποψη τών πατέρων τής Έκκλησίας ή μία διανοητική κατασκευή φιλοσοφικού και μεταφυσικού τύπου αλλά σήμερα διαθέτει τήν έμπειρική συνηγορία τής σύγχρονης γενετικής και αναπτυξιακής Βιολογίας. Στην έμβρυογένεση υπάρχει αυστηρό γενετικό πρόγραμμα μέ ιεραρχική δομή (γενετικά δίκτυα ή κυκλώματα) και δέν υπάρχουν χρονικά σημεία στά όποια μπορεί νά διακοπεί τό γενετικό πρόγραμμα. Η πρό τών δεκατεσσάρων ημερών χρήση εμβρύων

¹⁸ «Η ανάγκη εξέυρεσης "ανταλλακτικών" για τήν αποκατάσταση τής υγείας δέν σημαίνει ότι μπορεί νά ευτελιστεί ό άνθρωπος, έκλαμβανόμενος ως απλή "σάρκα" και καθιστάμενος "άποθήκη ανταλλακτικών". Ίσως θά μπορούσε νά στραφεί ή έπιστήμη σέ άλλη κατεύθυνση, σέ τεχνητά, δηλαδή, όργανα. Διαβλέπω έκπτωση τής αξίας του ανθρώπου» (π. Γεώργιος Μεταλληνός, *Έλπίδες στή «βιοηθική»* στήν Καθημερινή, Αθήνα, 26 Οκτωβρίου 1997).

¹⁹ Βλ. άρθρο του Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννη (Ζηζιούλα), *Τό πρόσωπο και οι γενετικές παρεμβάσεις* στήν *Ίνδικτο*, τεύχος 14, Αθήνα, Ιούνιος 2001, σ. 63-72 (67,68).

στηρίζεται σέ μορφολογικά κριτήρια και άγνοεί τήν άπόλυτη συνέχεια και συνέπεια του γενετικού προγραμματισμού.²⁰ Νά σημειωθεί ότι ή πεποίθηση για τήν έξ άκρας συλλήψεως άνθρωπογένεση διαμορφώνει άποφασιστικά και τή ζωή τής Έκκλησίας, ή όποία θεσπίζει έορτολογικούς κύκλους μέ άφετηρία τόν έορτασμό τής σύλληψης ιερών προσώπων (τής Παναγίας 9 Δεκεμβρίου, του Ίωάννου του Προδρόμου 23 Σεπτεμβρίου και του Χριστού 25 Μαρτίου).

• *Επιφυλακτική έως και άρνητική* θά είναι και ή στάση μας ως προς τήν ανάπτυξη άρχεγόνων έμβρυϊκών κυττάρων άπό κλωνοποίηση σωματικών κυττάρων για ανάπτυξη ιστών και όργάνων.

Επιφυλακτική γιατί παρ' όλες τίς ευεργετικές συνέπειες ή πρόοδος τής έρευνας σ' αυτόν τόν τομέα βελτιώνει τήν εξέλιξη του θέματος «Κλωνοποίηση του άνθρώπινου όργανισμού μέσω ένήλικου σωματικού κυττάρου», στό όποιο και ή έπιστημονική κοινότητα γενικώς αλλά και ή θεολογική μας άποψη τοποθετείται *άρνητικά*. Και όπως έκφράζεται ό Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περγάμου Ίωάννης (Ζηζιούλας): «Τό πρόβλημα τής κλωνοποίησης έγκειται στό ότι δέν συνιστά παρέμβαση στή διαφορά τών ειδών αλλά άνατροπή στή διαφορότητα και έτερότητα έντός του ίδιου είδους», πράγμα πού συνιστά δημιουργική παρέμβαση ύποκατάστασεως του θελήματος του Θεού.²¹ Συνεπώς, μέ τήν έρευνα του θέματος πού συζητάμε βρισκόμαστε στά πρώτα στάδια τής κλωνοποίησης του άνθρώπου. Πρόκειται, λοιπόν, για μία νέα «Γένεση» για τήν «όγδοη ήμέρα τής δημιουργίας»; Μήπως θά άντιτάξουμε Γένεση και Γενετική;²²

Άρνητική ήταν επ' αυτού και ή άπάντηση τής Ι. Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος μέ Δελτίο Τύπου πού εξέδωσε στις 25 Ίανουαρίου 2001 σχετικά μέ τήν άπόφαση τής Βουλής τών Λόρδων στην μεγάλη Βρετανία νά έγκρίνει Νομοσχέδιο πού έπιτρέπει τήν κλωνοποίηση άνθρώπινου έμβρυϊκού ιστού για θεραπευτικούς σκοπούς. Υπενθύμισε τοποθέτησή της άπό τίς 17 Αυγούστου του 2000 σέ άπόφαση τής Βρετανικής Κυβερνήσεως νά έπιτρέψει τά πειράματα επί άνθρωπίνων έμβρυϊκών κυττάρων πού προέρχονται άπό κλωνοποίηση τύπου Ντόλυ. Έγραφε τότε :

▪ Η Έκκλησία μας έκφράζει τήν κατηγορηματική αντίθεσή της στην διεξαγωγή πειραμάτων σέ άνθρώπινα έμβρυϊκά κύτταρα. Αυτό πού έτσι ονομάζεται έξυπνοεί τήν καταστροφή όχι έμβρυϊκών κυττάρων, αλλά άνθρωπίνων έμβρύων.

▪ Η άποψη ότι τό άνθρώπινο πρόσωπο άρχίζει νά διαμορφώνεται άπό τήν 14η μέρα τής συλλήψεως δίνει μέν άλλοθι στους Βρετανούς έπιστήμονες, αλλά έχοντας σχολαστική προέλευση και όχι έπιστημονική βάση άποτελεϊ ύποκειμενική πίστη και αυθαίρετη δοξασία. Η Έκκλησία και ή χριστιανική συνείδηση δέχονται τόν άνθρωπο ως πρόσωπο μέ αίώνια και άθάνατη προοπτική άπό τήν στιγμή τής συλλήψεώς του.²³

Τί γίνεται, όμως, όταν πλησιάζουμε ζητήματα πού άπτονται του τέλους τής ζωής, τής λεγόμενης *εύθανασίας* και τών *μεταμοσχεύσεων*;

²⁰ Βλ. Eric Davidson, *Genomic Regulatory Systems*, New York, Academic Press, 2001, τό κεφάλαιο Gene regulatory functions in development, σ. 11-18.

²¹ Ο.π. σ. 68, 67.

²² Σ. Αλαχιώτης, *Η βιοηθική κρίση*, στην Ίνδικτο, τεύχος 14, Αθήνα, Ίούνιος 2001, σ. 35-43 (35).

²³ Βλ. Δελτία Τύπου τής Ι. Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος τής 25^{ης} Ίανουαρίου 2001 και 17 Αυγούστου 2000. Ανακοινωθέντα και Δελτία Τύπου τής Ιεράς Συνόδου μπορεί να αναζητηθούν στο δικτυακό τόπο : www.ecclesia.gr/greek/holysynod . Ένδιαφέρουσες άπόψεις επ' αυτών αναπτύσσει ό Αρχιμανδρίτης π. Μακάριος Γρινιεζάκης στή διδακτορική του διατριβή, *Κλωνοποίηση. Ηθικοκοινωνικές και Θεολογικές συνιστώσες*, Νέα Σμύρνη, Ακρίτας: Παντοδαπά τής Βιοηθικής τόμος 1, 2005, σ. 218-219. Η διατριβή έγκρίθηκε άπό τήν Ίατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης τό 2003.

4. Εὐθανασία

Ἡ τοποθέτηση τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας ἀπέναντι στό θέμα τῆς εὐθανασίας εἶναι ἀπόρροια τῆς θεώρησης τόσο τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου, τῆς αἰωνιότητος ὅσο καί τῆς σημασίας τοῦ πόνου καί τῶν δοκιμασιῶν στή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Ἡ κατηγορηματική ἄρνηση τῆς εὐθανασίας ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προέρχεται ἀπό τήν ἀντίληψη ὅτι αὐτή ἀποτελεῖ μία ἀυθαίρετη ἀνθρώπινη παρέμβαση, ἀφοῦ ἡ ζωή μας ἀποτελεῖ ὑπέροτατο δῶρο τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρχή καί τό τέλος τοῦ ὁποίου βρίσκονται στά χέρια Του καί μόνον (Ἰώβ 12, 10). Ἐπιπλέον ἡ ζωή τοῦ καθενός ἀποτελεῖ τόν χῶρο μέσα στόν ὁποῖο βρίσκει τήν ἑκφρασή της ἡ ἐλευθερία του, συναντιέται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπιτελεῖται ἡ σωτηρία του. Κάθε ἀνθρώπινη παρέμβαση στή ροή τῆς ζωῆς ἀνασταλτικά, συνιστᾷ ἄρνηση τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ ἀλλά καί τῆς σωτηριολογικῆς διάσταση τῆς ζωῆς.

Οἱ βασικές θέσεις²⁴ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀπέναντι στό θέμα τῆς εὐθανασίας, πού ἐλπίζει νά ληφθοῦν ὑπόψη καί κατά τή σύνταξη τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης τοῦ 21ου αἰώνα, εἶναι:

- Ἡ ἀνθρώπινη ζωή εἶναι δῶρο Θεοῦ καί τοῦ Χριστοῦ πού σταυρώθηκε καί ἀναστήθηκε γιά ὅλους.
- Πιστεύει ὅτι ἡ λεγόμενη εὐθανασία ἀντίθετα ἀπό τό ὑποστηριζόμενο περὶ ἀξιοπρεπείας εἶναι παρακμιακό κοινωνικό φαινόμενο, ὡς ἀπαξίωση τοῦ ἀνθρώπου.
- Ὑποστηρίζει τήν ὑπαρξιακή διάσταση τοῦ πόνου, τῆς ἀρρώστιας καί τοῦ ἐπερχομένου θανάτου. Θεωρεῖ πῶς κάθε τί πού συμβαίνει στόν καθένα εἶναι πρὸς τό συμφέρον καί κανεὶς δέν ἔχει τό δικαίωμα νά διορθώσει τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ.
- Στέκεται μέ σεβασμό ἀπέναντι στό θάνατο ἀφοῦ εἶναι ἡ ἀρχή ἑνός νέου τρόπου ὑπάρξεως. Ἡ πίστη στήν αἰώνια ζωή ὡς ὑπέρβαση τοῦ θανάτου εἶναι ἡ δική της πρόταση «εὐθανασίας».

5. Μεταμοσχεύσεις

Ὅσον ἀφορᾷ στίς μεταμοσχεύσεις ἔχουμε κείμενο πού προετοίμασε ἡ Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Βιοηθικῆς τῆς Ἱεραῆς Συνόδου καί ἐνέκρινε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς 7 Ὀκτωβρίου 1999 ἀποτελούμενο ἀπό πενήντα πέντε (55) θέσεις ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν μεταμοσχεύσεων.²⁵ Τό κείμενο αὐτό καίτοι προέρχεται ἀπό μία τοπική Ἐκκλησία, Ἐκκλησία μιᾶς χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, τήν Ἑλλάδα, ἀπτηχεῖ τό οἰκουμενικό πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Με το κείμενο αὐτό ἡ Ἐκκλησία δίνει τό περίγραμμα τοῦ ἥθους καί τοῦ φρονήματός της ἀφ' ἑνός καί ἐκθέτει τίς συγκεκριμένες τοποθετήσεις της καί τήν κριτική της ἐπὶ τῆς πρακτικῆς καί τοῦ πρόσφατου νόμου περὶ τῶν μεταμοσχεύσεων ἀφ' ἑτέρου.²⁶

Αὐτό τό κάνει σέ δέκα κεφάλαια-παραγράφους, ἐκθέτοντας βασικές [α] καί εἰδικές [β] ἀρχές, ἀναπτύσσοντας τό ρόλο τῆς ἰατρικῆς [γ], τή δυνατότητα προσφορᾶς ὀργάνων [δ],

²⁴ Οἱ θέσεις αὐτές διατυπώθηκαν ἐπίσημα μέ Δελτίο Τύπου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Βιοηθικῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς 14 Δεκεμβρίου 2000 καί μέ Δελτίο Τύπου τῆς Ἱ. Συνόδου στίς 6. Νοεμβρίου 2002 στήν Ἐκκλησία, τεῦχος Δεκεμβρίου 2002, σ. 905. Βλ. καί Α. Μ. Stavropoulos, *L' Orthodoxie στό Regard éthique : L'euthanasie*, Volume I- Aspects éthiques et humains, Strasbourg, Conseil de l'Europe, 2003, σ. 157-159.

²⁵ Ἐκκλησία καί Μεταμοσχεύσεις, Ἀθῆναι, Κλάδος Ἐκδόσεων Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη», ἀρ. 4, 2001, σ. 21-38. Βλ. καί Α. Μ. Stavropoulos, *L' orthodoxie*, στοῦ Sir Peter Morris, *Regard éthique : Les transplantations*, Strasbourg, Conseil de l' Europe, 2003 σ. 197-202

²⁶ Κατά τήν ἀποψη τοῦ Προέδρου τῆς Ἀρχιμανδρίτου Νικολάου Χατζηνικολάου (νῦν Μητροπολίτου Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς) στό Ἐκκλησία καί Μεταμοσχεύσεις ὁ.π. σ. 20. Ὁ σχετικός νόμος εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 2737/27 Αὐγούστου 1999, ΦΕΚ 174, τεῦχος πρῶτο, σ. 3669-3679.

μιλώντας για τόν ἐγκεφαλικό θάνατο [ε], κάνοντας λόγο για συνειδητή και εικάζόμενη [στ] αλλά και συγγενική συναίνεση [ζ]. Καθιστᾶ σαφείς τις ἐπιφυλάξεις τῆς Ἐκκλησίας [η]. Ἀσκει κριτική στό νέο νόμο περί μεταμοσχεύσεων [θ]. Ἀναφέρεται στίς ποιμαντικές δυνατότητες τῆς Ἐκκλησίας [ι] και προτείνει τήν πρακτική πού θά ἦταν σκόπιμο νά ἀκολουθήσει ἡ Ἐκκλησία [ια].

Ἐπειδή, ὅμως, μέσα στούς ἐκκλησιαστικούς και θεολογικούς κύκλους μπορεῖ ἀπό τις διάφορες ἀπόψεις πού προωθοῦνται νά ἔχει προκληθεῖ κάποια σύγχυση μεταξύ τῶν πιστῶν ἡ Ἐκκλησία κρίνει σκόπιμο μέ σαφήνεια ἀλλά σέ χαμηλούς τόνους νά διακηρύξει ὅτι θά ἤμποροῦσε, μέσα εἰς τά πλαίσια τῶν προαναφερθεισῶν θεολογικῶν ἀρχῶν, νά δεχθεῖ τήν ἰδέα τῶν μεταμοσχεύσεων και μέσα ἀπό αὐτές θά τῆς ἦταν δυνατόν νά ἀσκήσει τήν ποιμαντική και νά διοχετεύσει τό πνεῦμα και τό ἦθος της. Μετά ἀπό μιὰ τέτοια διακήρυξη πρέπει νά ἀκολουθήσει ἡ ἐμβάθυνση τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν πού τήν ἐμπνέουν μέ παντός εἶδους ἐκπαιδευτικές διαδικασίες στούς λειτουργούς της και τούς πιστούς. Βοηθητική πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση θά ἦταν ἡ ἔκδοση και κυκλοφορία ἐνημερωτικῶν φυλλαδίων καθώς και ἡ διοργάνωση ἀνοικτῆς ἡμερίδας ἀπευθυνόμενης πρὸς τήν ἑλληνική κοινωνία. Τελευταία ἐνέργεια θά ἦταν ἡ ἔκδοση συνοδικῆς ἐγκυκλίου.

Παρ' ὅλο ὅτι μέχρι σήμερα δέν ἐκδόθηκε σχετική ἐγκύκλιος, ἐν τούτοις ἐπιδιώχθηκε συζήτηση μέ παρουσίαση τῶν θέσεων σέ ἡμερίδα πού ὀργάνωσε ἡ Ἐκκλησία τόν Φεβρουάριο τοῦ 2002.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὑπῆρξαν και ἄλλες ἀπόψεις ἀλλά και ἐνστάσεις σ' αὐτά πού ἐλέχθησαν στή συγκεκριμένη Ἡμερίδα ἀλλά και γενικότερα.²⁷ Σέ τέτοιου τύπου ἐνστάσεις και ἀμφισβητήσεις και σχετικά ἐπί μέρους ἐρωτήματα ὡς πρὸς τό θέμα τῶν μεταμοσχεύσεων ἀπαντᾷ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικῆς Νικόλαος (Χατζηνικολάου) στή δημοσιευθεῖσα διδακτορική διατριβή του.²⁸ Εἶναι χαρακτηριστική ἡ διατύπωση τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου (Ζηζιούλα) ὅτι «ἀπέναντι στίς μεταμοσχεύσεις ἡ ἐκκλησία δέν πρέπει νά τηρήσει στάση οὔτε προτρεπτική οὔτε ἀποτρεπτική ἀλλά ἐπιτρεπτική».²⁹

V. Προοπτικές

Νομίζω ὅτι ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης τῶν ἀπόψεων πού προηγήθηκαν μπορεῖ νά ἀποκομίσει μιὰ σφαιρική εἰκόνα γιά τις θέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τά συναφῆ μέ τή Βιοηθική και τήν Ἰατρική πράξη θέματα ἔτσι ὅπως προκύπτουν ἀπό τήν πρόοδο τῆς ἔρευνας στή Βιοτεχνολογία και τή Γενετική. Αὐτό δέ σημαίνει ὅτι δέν ὑπάρχουν σήμερα μέσα στήν Ὁρθοδοξία διαφορετικές γνῶμες πού ἀποκλίνουν σημαντικά μεταξύ τοῦς ὡς πρὸς τό τί εἶναι πραγματικά σύμφωνο μέ τό «πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας». Ὁ διάλογος ὅμως ἔχει μεγάλη σημασία γιά νά καταλήξουμε σέ ὀρθές λύσεις ἀκόμα και ἂν αὐτό σημαίνει νά συμφωνήσουμε στό ὅτι διαφωνοῦμε σέ ὀρισμένα βασικά θέματα.³⁰

Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά μὴν πῆρε ἀπαντήσεις ὡς πρὸς ὅλες τις πλευρές πού εἶναι ἐκκρεμεῖς και θά ἤθελε νά ἔχει ἀσφαλεῖς και τελικές ἀπαντήσεις. Τό βασικό ἐρώτημα παραμένει πάντως, ἂν πράγματι ἐμεῖς, ἀκόμη και οἱ Ἐκκλησίες μας μποροῦν νά δώσουν τελεσίδικες ἀπαντήσεις. Ἡ ἡ οὐσιαστική μας στάση συνίσταται πέραν τῶν δικῶν μας ἀναζητήσεων και ἐρευνῶν «στό νά ἀναφέρουμε στό Θεό τά προβλήματα και τά διλήμματα

²⁷ Βλ. Πρεσβυτέρου Στεφάνου Στεφόπουλου, *Ἐκκλησία και Μεταμοσχεύσεις* στήν Θεοδρομία, τεῦχος 1 και 2, Θεσσαλονίκη, Ἰανουάριος-Μάρτιος 2003, σ. 72-102, Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2003, σ. 184-214.

²⁸ Νικολάου Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικῆς ὁ.π. σ. 221-270.

²⁹ ὁ.π. σ. 229 και στόν Πρόλογο σ. 8.

³⁰ Βλ. π. Ἰωάννης Μπρέκ ὁ.π. σ. 19 (στό ἀγγλικό κείμενο σ. 258).

τῆς βιοηθικῆς, μαζί μέ τά πρόσωπα πού ἡ ζωὴ τους ἀγγίχτηκε ἀπό αὐτά; Ἡ πιό βασική μας εὐθύνη, σήμερα καί στό προσεχές μέλλον, εἶναι νά ἀποθέσουμε στά χέρια τοῦ Δημιουργοῦ τῆς ζωῆς τό πλῆθος τῶν δύσκολων προβλημάτων πού ἀφοροῦν στή ζωὴ καί τό θάνατο, μέ τήν ἐλπίδα καί τήν εὐχή κάθε ἀπόφαση πού παίρνουμε σ' ἓνα ἠθικό πρόβλημα νά ὑπηρετεῖ τό σχέδιό Του καί νά ἀποβλέπει στήν τιμὴ καί τὴ δόξα Του».³¹

Σέ κάθε περίπτωση «εἶναι καλό τό κάθε πρόβλημα στή ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου νά λύνεται μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά μὴ διαταράσσεται ἡ σχέση τοῦ ἴδιου μέ τόν ἑαυτό του, τό συνάνθρωπο καί τό Θεό», ὅπως ὑποστήριξε μεταπτυχιακὴ φοιτήτριά μας σέ ἐργασία της περὶ βιοηθικῆς.³²

³¹ Ὁ.π. σ. 20 (στό ἀγγλικό κείμενο σ. 258).

³² Ἀσημένιας Κουρτεσάκη, *Ἡ Βιοτεχνολογία καί ἡ Βιοηθικὴ σέ σχέση μέ τὰ θέματα εὐγονικῆς καί τόν ἄνθρωπο. Μία θεώρηση ὑπὸ τό πρίσμα τῶν συγχρόνων Γερόντων*, Ἀθήνα 2005, σ. 41 (ἀνέκδοτη ἐρευνητικὴ φροντιστηριακὴ ἐργασία 44 σ.)